

*Сванадзе Л. П.,
студентка
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-1510-864X*

*Науковий керівник:
Сергєєва Д. Б.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, адвокат*

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/282-292>

УДК 343.148:343.351

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Анотація. Незаконне збагачення, як прояв корупції, є прямою загрозою для національної безпеки України. Внаслідок незаконного збагачення шкода завдається не лише правам і свободам громадян, юридичних осіб, але й авторитету органів влади та суб'єктів господарювання, від імені яких діють уповноважені особи. Боротьба з таким небезпечним кримінально протиправним проявом не може залишатися поза увагою науковців та реалізується шляхом розроблення якісного наукового інструментарію для правозастосовної діяльності у вигляді методики розслідування незаконного збагачення. Важливим елементом методики розслідування незаконного збагачення є використання спеціальних знань, які значно розширюють можливості суб'єкта розслідування щодо встановлення фактичних даних, що мають значення для провадження.

Метою статті є запропонувати криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного збагачення.

Основними результатами дослідження є формування криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань для збирання доказів під час розслідування незаконного збагачення, результати якого знаходять своє відображення в процесуальних джерелах доказів.

Аналіз характеру, мети та завдань процесуальних дій початкового етапу розслідування незаконного збагачення – огляду, тимчасового доступу до речей та документів, обшуку, – дозволяє зробити висновок про необхідність обов'язкового залучення спеціаліста до їх проведення. Спеціаліст, який залучається до проведення таких процесуальних дій, не лише має чіткі завдання, але й повинен мати певну кваліфікацію, яка виступатиме гарантією виконання цих завдань. Результати залучення спеціаліста до процесуальних дій повинні знаходити своє відображення у вигляді письмового пояснення спеціаліста, яке займає своє місце в системі процесуальних джерел доказів.

Проведення різних видів судових експертиз при розслідуванні незаконного збагачення дозволяє встановити фактичні дані, що мають значення для провадження. Проведення експертиз повинно відбуватися з урахуванням особливостей організації судово-експертної діяльності в Україні та пов'язаних з ними можливостей суб'єкта розслідування щодо проведення певних видів судових експертиз. При цьому важливим є формування методичного

підходу до проведення експертиз та оцінки висновків експерта, основою для якого виступає нормативно-правова регламентація судово-експертної діяльності в Україні.

Запропоновані криміналістичні рекомендації є запорукою збирання належних та допустимих доказів та підвищення ефективності розслідування незаконного збагачення.

Ключові слова: незаконне збагачення, спеціальні знання, залучення спеціаліста, письмове пояснення спеціаліста, комп'ютерні дані, проведення експертизи, судово-експертна діяльність.

Постановка проблеми. Використання спеціальних знань є важливим елементом окремої методики розслідування кримінальних правопорушень. Повнота та науковість окремої методики, а отже і її ефективність в цілому, як робочого інструментарію суб'єкта розслідування, залежить від змісту кожного складового елементу. Тому, пропонуючи науково обґрунтований алгоритм дій особі, що здійснює розслідування певних видів кримінальних правопорушень, важливо усвідомлювати його кінцеву мету – підвищення ефективності процесу розслідування.

Загальновідомо, що використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень значно розширює можливості суб'єкта розслідування щодо пізнання в процесі доказування фактів та явищ, пов'язаних з подією правопорушення, а також закономірностей їх утворення та існування¹.

Незаконне збагачення – одне із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень корупційного спрямування², відповідальність за яке передбачена ст. 368³ Кримінального кодексу України. Незаконне збагачення, як прояв корупції, є прямою загрозою для національної безпеки України. Внаслідок незаконного збагачення шкода завдається не лише правам і свободам громадян,

юридичних осіб, але й авторитету органів влади та суб'єктів господарювання, від імені яких діють уповноважені особи³. Незаконне збагачення тісно пов'язане з проблемами декларування, які вже не одне десятиліття є предметом дослідження вітчизняних правників⁴. Удосконалення механізму декларування доходів та видатків осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та членів їх сімей, як обґрунтовано доводять науковці, є одні із чинників зниження рівня корупції в Україні прозорість, чесність і відповідність заявлене ним морально етичним принципам, сприятиме недопущенню проявів корупції та зловживання службовим становищем, конфлікту службових та особистих інтересів⁵.

Безумовно, боротьба з таким небезпечним кримінально протиправним проявом не може залишатися поза увагою держави (шляхом вдосконалення кримінально-правового законодавства), правоохоронних органів (шляхом виявлення, попередження та розслідування зазначених правопорушень) та науковців (шляхом розроблення якісного наукового інструментарію для правотворчої та правозастосовної діяльності).

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Окремим аспектам розслідування незаконного збагачення присвятили свою увагу українські дослідники: О. Бусол, А. Вознюк, М. Мель-

¹ Є Д Лук'янчиков, Б Є Лук'янчиков, С Ю Петряев, Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (2019) 4 (44) *Політологія Соціологія Право* 125–130.

² Н С Моргун, О О Шевчук, С В Марчевський, Встановлення джерел походження активів як обставина, яка підлягає доказуванню під час розслідування незаконного збагачення (2022) 1 (97) *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка* 257–266.

³ Н О Симоненко, І О Слободяник, Незаконне збагачення: міжнародний досвід та аналіз українського законодавства (2020) 6 *Юридичний науковий електронний журнал* 204–208.

⁴ М А Погорецький, О Ю Бусол, Удосконалення механізму декларування доходів та видатків осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та членів їх сімей як один із чинників зниження рівня корупції в Україні (2009) 2 *Вісник Нац. акад. прокуратури України* 85–92.

⁵ Там само 85.

ник, М. Погорецький, М. Салтевський, О. Стрільців, М. Хавронюк, С. Чернявський, І. Ясін та інші. Але відсутність актуальних криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного збагачення в умовах постійних нормативних змін та розвитку науково-технічного прогресу, на наш погляд, негативно впливає на ефективність діяльності органів досудового розслідування і зокрема кримінального процесуального доказування цих злочинів у суді.

Мета статті. Запропонувати криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного збагачення.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Правовою основою використання спеціальних знань в ході кримінального провадження - процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, – в цілому та при розслідуванні незаконного збагачення зокрема є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який встановлює порядок збирання доказів, а також критерії їх оцінки та перевірки. Навмисно уникаючи аналізу наукових дискусій щодо змісту та обсягу спеціальних знань, лише зазначимо, що нам імпонує думка П. Антонюк та В. Пясковського щодо магістральної значимості саме напряму та меті використання таких знань – встановлення фактичних даних в межах будь-якого виду судочинства (адміністративного, цивільного, кримінального)¹.

Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні має важливе значення для кримінального процесуального доказування, на що обґрунтовано звертається увага фахівцями з теорії доказування², що в цілому є одним із головних чинників підвищення ефективності розслідування цього виду злочинів.

Зазначаючи на дискусійний характер сприйняття спеціальних знань науковцями, з огляду на відсутність нормативно закріпленого визначення, сучасні вчені-криміналісти констатують, що найбільш вдалим та таким, що закладено в основу розроблених криміналістичних рекомендацій, є визначення спеціальних знань, запропоноване В.К. Лисиченком та В.В. Циркалем: «...це загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання»³.

Спираючись на наведене розуміння спеціальних знань, в криміналістичній теорії прийнято виділяти процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань, в залежності від процесуальної значущості наслідків такого використання. Результати процесуальної форми використання спеціальних знань знаходять своє відображення у процесуальних джерелах доказів⁴. На відміну від непроцесуальної форми, в результаті вико-

¹ П Антонюк, В Пясковський, Що до сутності спеціальних знань. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності. *Засідання № 1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції* (Кропивницький, 2021) 220–223.

² Є Г Коваленко, Теорія доказів у кримінальному процесі України (Київ, Юрінком Інтер, 2006) 631; М А Погорецький, Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання (2014) 10 *Право України* 12–25; М А Погорецький, Нова концепція кримінального процесуального доказування (2015) 3 *Вісник кримінального судочинства України* 63–79; М А Погорецький, Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) (Одеса, Юридична література, 2013) 17–21; М Погорецький, Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання (2009) 2 *Право України* 29–35; С М Стахівський, Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія (Київ, 2005) 272.

³ О В Федосова, Використання спеціальних знань у ході розслідування корисливо-насиленницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми (2020) 2 (104) *Юридична наука* 472–484.

⁴ М А Погорецький, Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі (2009) 1 *Право України* 80–85.

ристання спеціальних знань у непроцесуальній формі утворюється інформація орієнтуючого чи оперативного характеру¹.

Відповідно, різновидами процесуальної форми² використання спеціальних знань є залучення спеціаліста до процесуальних дій та проведення експертизи.

Щодо залучення спеціаліста до процесуальних дій, то законодавець встановлює лише декілька випадків, в яких спеціаліст є обов'язковим учасником відповідної процесуальної дії, в усіх інших випадках залучення спеціаліста відбувається на розсуд суб'єкта розслідування. Тому особливого значення набувають криміналістичні рекомендації щодо форми участі спеціаліста в певних процесуальних діях та відповідної кваліфікації такого спеціаліста.

Враховуючи специфічний характер незаконного збагачення, як кримінального правопорушення – відкриття кримінального провадження при наявності достатніх підстав щодо набуття уповноваженою особою активів, вартість яких перевищує її законні доходи на встановлений законом рівень (шість тисяч п'ятсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян), – типовими процесуальними діями на початковому етапі розслідування є огляд, тимчасовий доступ до речей та документів, обшук.

Об'єктами огляду є документи різного типу, які в подальшому виступатимуть об'єктами судових експертиз. Такими документами можуть бути паперові документи, що підтверджують: набуття або передачу права власності чи представництва, чинність угоди, надання послуг тощо. Другу групу паперових документів складають документи, надані банками, юридичними особами, установами та організаціями на запит уповноваже-

них суб'єктів (Національного агентства з питань запобігання корупції, органів прокуратури, суду тощо). Окрему групу паперових документів становлять паперові гроші різних країн світу³.

В своїй більшості перелічені документи виготовляються на бланках, які містять спеціальні засоби захисту (поліграфічні та технологічні). Для повного та кваліфікованого огляду таких паперових документів та відображення їх особливостей в протоколі огляду суб'єкту розслідування може не вистачати власних знань та навичок. Тому для забезпечення повноти та об'єктивності огляду документів при розслідуванні незаконного збагачення вважаємо за необхідне обов'язково залучати спеціаліста, причому фахівця певного профілю, який має достатній рівень знань з криміналістичного документознавства щодо закономірностей виготовлення документів, внесення в них змін та відображення таких закономірностей в матеріальному середовищі. На наш погляд, доцільним буде залучити до такого огляду як спеціаліста експерта з техніко-криміналістичного дослідження документів будь-якої з державних спеціалізованих установ, визначених в ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»⁴. Такий вибір спеціаліста пояснюється тим, що саме експерт державної спеціалізованої установи має досвід проведення криміналістичних експертиз документів, в тому числі документів, порядок обігу яких регулюється державою, а також має доступ до зразків та колекцій таких документів.

Завданнями спеціаліста при проведенні огляду документів під час розслідування незаконного збагачення є:

– надання консультацій суб'єкту розслідування та іншим учасникам огля-

¹ Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / Погорецький М А Бишевець О В, Сергеева Д Б та ін.; за ред. М А Погорецького та Д Б Сергеевої (Київ, Алерта, 2015) 536; Криміналістика: підручник / В В Пясковський та ін., 2-ге вид., перероб. і допов. (Київ, 2020) 752.

² М А Погорецький, Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 144–151.

³ Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / М А Погорецький, О В Бишевець, Д Б Сергеева та ін.; за ред. М А Погорецького та Д Б Сергеевої (Київ, Алерта, 2015) 500–502.

⁴ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>> дата звернення 04.05.2022.

ду (якщо вони залучаються) щодо сучасних способів захисту документів та методів їх виявлення;

- надання допомоги суб'єкту розслідування щодо застосування технічних засобів для виявлення та фіксації захисних елементів, ознак матеріальної підробки документів;

- надання допомоги суб'єкту розслідування щодо використання розробленої термінології при фіксації особливостей та індивідуалізуючих ознак документів, які оглядаються, в протоколі огляду;

- надання допомоги суб'єкту розслідування щодо застосування технічних засобів фіксації при огляді документів;

- надання допомоги суб'єкту розслідування щодо упакування документів, що оглядаються, та оформлення їх як додатків до протоколу відповідно до вимог КПК України.

Крім того, залучати спеціаліста до проведення огляду документів при розслідуванні незаконного збагачення, на наш погляд, необхідно й також для забезпечення безперервної відеофіксації огляду. Це дасть можливість суб'єкту розслідування не залучати понятих до огляду та зменшити коло осіб, залучених до процесуальних дій. З огляду на ступінь суспільної небезпечності незаконного збагачення та суб'єктів вчинення зазначеного кримінального правопорушення корупційного спрямування, вважаємо що тактика суб'єкта розслідування, спрямована на зменшення учасників процесуальних дій, є важливою складовою подолання протидії розслідуванню незаконного збагачення.

Об'єктами огляду при розслідуванні незаконного збагачення можуть також бути електронні документи та комп'ютерні дані.

В ході огляду комп'ютерних даних, відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України,

відбувається відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України, копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа¹.

Тобто у випадку необхідності огляду комп'ютерних даних, з метою забезпечення належності та допустимості зібраних доказів, такий огляд необхідно проводити з обов'язковим залученням спеціаліста. Враховуючи, що законодавцем не встановлена кваліфікація такого фахівця, вважаємо слушною думку вчених щодо необхідності визначення на законодавчому рівні кваліфікаційних вимог спеціаліста, який залучається в обов'язковому порядку до виготовлення копії комп'ютерних даних².

Своєю чергою, суб'єкт розслідування, який залучає спеціаліста до огляду комп'ютерних даних та виготовлення копії такої інформації, повинен усвідомлювати, що надавати технічну допомогу в такому випадку повинен відповідний фахівець. Тобто ми застерігаємо суб'єкта розслідування до формального підходу щодо обрання спеціаліста для такого огляду: залучити необхідно особу, яка має відповідний досвід роботи з інформацією в електронній формі, а також володіє певним рівнем знань щодо засад кримінального провадження. На наше переконання, для огляду комп'ютерних даних

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 04.05.2022.

² М. А. Погорецький, В. П. Шеломенцев, Комп'ютерна система як знаряддя вчинення злочину (2009) 872 (6) *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. М. Каразіна. Серія «Право»* 117–121; М. В. Гуцалюк, П. Є. Антонюк, Щодо сутності електронної (цифрової) інформації як джерела доказів у кримінальному провадженні (2020) 1 (33) *Криміналістичний вісник* 37–49.

при розслідуванні незаконного збагачення як спеціаліста доцільно залучати експерта державних спеціалізованих установ, визначених в ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»¹, з правом проведення комп'ютерно-технічних досліджень.

Щодо огляду електронних документів, які по своїй сутності є в певною мірі також комп'ютерними даними, то наведені вище рекомендації поширюються також й на організацію огляду електронних документів.

При обшуку та тимчасовому доступі до речей і документів – процесуальних діях, які проводяться з метою збирання доказів на початковому етапі розслідування² незаконного збагачення, – в більшості випадків, як правило, основними об'єктами пошукової та пізнавальної діяльності суб'єкта розслідування є також документи (паперові та електронні) та комп'ютерні дані. Тому не вбачаємо за необхідне повторюватися у рекомендаціях та обґрунтуваннях щодо залучення спеціаліста, а лише наголошуємо на такій необхідності, обумовленій практичною значущістю участі відповідного спеціаліста у цих процесуальних діях.

Щодо залучення спеціаліста до процесуальних дій, то слушною, на наш погляд, є зауваження науковців про те, що особа, яка залучається як спеціаліст є учасником лише тієї процесуальної дії до якої вона залучається, а не провадження в цілому³. Що унеможливило отримання від такої особи фактичних даних поза межами процесуальних дій, до участі в яких вона залучається (законодавцем

не передбачена можливість допиту спеціаліста та отримання показань від такого учасника кримінального провадження). Але при цьому відомості про хід та результати застосування спеціалістом його знань та навичок мають суттєве значення для кримінального провадження.

Тому, залучаючи спеціаліста до огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні незаконного збагачення, суб'єкту розслідування, в тому числі, рекомендується⁴:

- завжди долучати до протоколу відповідної процесуальної дії письмове пояснення спеціаліста;

- пропонувати спеціалісту писати письмове пояснення власноруч;

- не обмежувати спеціаліста у формі та обсязі письмового пояснення.

Оформлюється письмове пояснення спеціаліста відповідно до загальних вимог щодо оформлення додатків до протоколів, передбачених ч. 3 ст. 105 КПК України.

Погоджуємося з думкою науковців щодо необхідності запровадження в слідчу практику саме такого оформлення результатів залучення спеціаліста до процесуальних дій⁵. Письмове пояснення спеціаліста як додаток до протоколу процесуальної дії, на наш погляд, виступає надійним засобом повного та об'єктивного використання спеціальних знань в процесі доказування, в цілому, та при розслідуванні незаконного збагачення зокрема, що, безсумнівно, сприятиме підвищенню ефективності розслідування таких суспільно небезпечних діянь.

¹ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>> дата звернення 04.05.2022.

² Про початковий етап розслідування див.: М А Погорецький, М О Ленко, Д Б Сергеева, Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія / за ред. М А Погорецького (Київ, Алерта, 2014) 300; Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / М А Погорецький, О В Бишевець, Д Б Сергеева та ін.; за ред. М А Погорецького та Д Б Сергеевої (Київ, Алерта, 2015) 6–694; 105–112; 125_130; 175–176, 211–214, 233–236.

³ П Є Антонюк, В В Пясковський, Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень (2021) 66 *Криміналістика і судова експертиза* 332–341.

⁴ Там само.

⁵ Є Д Лук'янчиков, Б Є Лук'янчиков, С Ю Петряев, Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (2019) 4 (44) *Політологія Соціологія Право* 125–130.

Щодо такого різновиду процесуальної форми використання спеціальних знань як проведення експертизи, то при розслідуванні незаконного збагачення необхідність у неї виникає вже на початковому етапі розслідування.

Так, для встановлення певних фактичних даних під час розслідування незаконного збагачення може виникнути необхідність в проведенні цілого ряду експертиз:

- криміналістичних (почеркознавчої, технічної експертизи документів, експертизи відео- і звукозапису, трасологічної),
- інженерно-технічних експертиз (комп'ютерно-технічної, оціночно-будівельної, оціночно-земельної),
- економічних (бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій),
- товарознавчих (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння),
- експертизи у сфері інтелектуальної власності (винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності),
- мистецтвознавчої,
- гемологічної.

Очевидно, що проведення відповідної експертизи та обсяг фактичних даних, який необхідно встановити в ході її проведення, визначаються суб'єктом розслідування з урахуванням обставин провадження. І в межах криміналістичних рекомендацій неможливо охопити всі ситуації, що можуть виникати при розслідуванні незаконного збагачення та потребують проведення експертизи.

Але важливим і таким, що впливає на ефективність розслідування неза-

конного збагачення, на наш погляд, є усвідомлення особливостей судово-експертної діяльності, визначених Законом України «Про судову експертизу»¹.

Так, в ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» зазначено, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Тобто, судово-експертна діяльність, пов'язана з іншими видами експертиз (крім криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних), може здійснюватися судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ.

При цьому, як ми вже зазначали раніше, законодавець встановлює вичерпний перелік державних спеціалізованих установ, до яких належать²:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Як правило, в державних спеціалізованих установах проведення окремих видів експертиз займає певний вагомий проміжок часу у зв'язку зі значним навантаженням на судових експертів. Водночас судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, працюють зовсім в іншому режимі, що забезпечує можливість проведення окремих експертиз в коротші часові терміни, що може значно прискорити весь процес розслідування незаконного збагачення.

То ж суб'єкту розслідування важливо розуміти, які саме експертизи є кримі-

¹ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>> дата звернення 04.05.2022.

² Там само.

налістичними, щоб відмежувати від них такі, що можуть проводити судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ.

Такий розподіл експертиз наведений в наказі Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.98 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»¹.

Крім того, плануючи проведення експертизи, суб'єкт розслідування може скористатися державним Реєстром атестованих судових експертів – інформаційним ресурсом, ведення якого покладено на Міністерство юстиції України.

Завдяки відомостям, що містяться в державному Реєстрі атестованих судових експертів, можна також перевірити інформацію про особу, що проводила судову експертизу, у випадку ініціювання в суді проведення експертизи стороною захисту. Висновки експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, зроблені за результатами проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз, відповідно до особливостей здійснення судово-експертної діяльності в Україні, не можуть виступати належними та допустимими доказами у кримінальному провадженні.

Саме такий методичний підхід до використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного збагачення, на нашу думку, є запорукою повного та об'єктивного збирання належних та допустимих доказів, які разом з іншими доказами сприятимуть ефективному встановленню істини.

Висновки. Однією з причин недостатньої ефективності розслідування

незаконного збагачення є, в тому числі, прогалини в роботі правоохоронних органів². Робочим інструментарієм правоохоронних органів є, певною мірою, наукові розробки у сфері протидії кримінальній протиправності, зокрема, криміналістичні рекомендації.

Розслідування незаконного збагачення – кримінального правопорушення корупційного спрямування, що загрожує національній безпеці України, – потребує залучення всіх наявних засобів для забезпечення його ефективності. Тому використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного збагачення набуває особливого значення, оскільки значною мірою розширює можливості суб'єкта розслідування щодо встановлення фактичних даних, що мають значення для провадження та встановлення істини.

Методичний підхід суб'єкта розслідування до процесуальної форми використання спеціальних знань (залучення спеціаліста до процесуальних дій та проведення експертизи), на наш погляд, є запорукою якісного та повного збирання належних і допустимих доказів.

Дотримання запропонованих криміналістичних рекомендацій щодо обов'язкового залучення спеціаліста певної кваліфікації до огляду, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів, оформлення результатів такого залучення, та щодо проведення експертиз з урахуванням особливостей судово-експертної діяльності в Україні при розслідуванні незаконного збагачення наблизитиме суб'єкта розслідування до найбільш ефективного результату.

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>> дата звернення 04.05.2022.

² Н С Моргун, О О Шевчук, С В Марчевський, Встановлення джерел походження активів як обставина, яка підлягає доказуванню під час розслідування незаконного збагачення (2022) 1 (97) *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка* 257–266.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].
2. Pro sudovu ekspertyzu [Pro forensic examination] Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies] Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy 08.10.1998 № 53/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

4. Kovalenko Ye H, *Teoriia dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Theory of evidence in the criminal process of Ukraine] (Kyiv, Yurinkom Inter, 2006) 631 [in Ukrainian].
5. Stakhivskiy S M, *Teoriia i praktyka kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia* [Theory and practice of criminal procedural evidence] (Kyiv, 2005) 272 [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi M A, Lenko M O, Serhieieva D B, *Protseualni ta kryminalistychni zasady pochatkovoho etapu rozsliduvannia terorystychnykh aktiv, vchynenykh z vykorystanniam samorobnoho vybukhovoho prystroiu* [Procedural and forensic principles of the initial stage of the investigation of terrorist acts committed with the use of an improvised explosive device] / za red. M A Pohoretskoho (Kyiv, Alerta, 2014) 300 [in Ukrainian].
7. *Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv* [Investigation of certain types of crimes] / Pohoretskyi M A Byshevs O V, Serhieieva D B ta in.; za red. M A Pohoretskoho ta D B Serhieievoi (Kyiv, Alerta, 2015) 694 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

8. Kryminalistyka [Criminology] / V V Piaskovskiy ta in, 2-he vyd., pererob. i dopov. (Kyiv, 2020) 752 [in Ukrainian].
9. Pyaskovskii V V ta inshi, *Kryminalistyka* [Forensics] 2-ge vydannia prerob. i dopov (Kyiv, 2020) 752 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

10. Lukianchikov Ye D, Lukianchikov B Ye, Petriaev S Ui, *Vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni* [Use of special knowledge in criminal proceedings] (2019) 4 (44) *Politologiai. Sotsiologiai. Pravo* 125–130 [in Ukrainian].
11. Morgun N S, Shevchuk O O, Marchevskiy S V, *Vstanovlennia dzhерel pohodzhennia aktyviv iak obstavyna iaka pidliagaie dokazuvanniu pid chas rozsliduvannia nezakonnogo zbagachennia* [Establishing the sources of origin of assets as a circumstance to be proven during the investigation of illegal enrichment] (2022) 1(97) *Visnyk LDUVS im. E O Didorenka* 257–266 [in Ukrainian].
13. Pohoretskyi M A, Busol O Yu, *Udoskonalennia mekhanizmu deklaruvannia dokhodiv ta vydatkiv osib, upovnovazhenykh na vykonannia funktsii derzhavy, ta chleniv yikh simei yak odyin iz chynnykiv znyzhennia rivnia koruptsii v Ukraini* [Improving the mechanism of declaring income and expenses of persons authorized to perform state functions and their family members as one of the factors of reducing the level of corruption in Ukraine] (2009) 2 *Visnyk Nats. akad. prokuratury Ukrainy* 85–92 [in Ukrainian].
14. Pohoretskyi M, *Novyi KPK Ukrainy: politychni, teoretychni ta yurydychni pytannia* [New Communist Party of Ukraine: political, theoretical and legal issues] (2009) 2 *Pravo Ukrainy* 29–35 [in Ukrainian].
15. Pohoretskyi M A, *Pro spivvidnoshennia dzhерel faktychnykh danykh i dzhерel dokaziv u kryminalnomu protsesi* [On the ratio of sources of factual data and sources of evidence in criminal proceedings] (2009) 1 *Pravo Ukrainy* 80–85 [in Ukrainian].
16. Pohoretskyi M A, Shelomentsev V P, *Komp'uterna systema yak znariaddia vchynennia zlochynu* [Computer system as a tool for committing a crime] (2009) 872 (6) *Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V.M. Karazina. Seriiia «Pravo»* 117–121 [in Ukrainian].

17. Pohoretskyi M A, Teoriia kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannya: problemni pytannia [Theory of criminal procedural evidence: problematic issues] (2014) 10 *Pravo Ukrainy* 12–25 [in Ukrainian].
18. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protsesualna forma [Criminal procedural form] (2012) 2 *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu DDUVS* 144–151 [in Ukrainian].
19. Pohoretskyi M A, Nova kontseptsiiia kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannya [New concept of criminal procedural evidence] (2015) 3 *Visnyk kryminalnogo sudochynstva Ukrainy* 63–79 [in Ukrainian].
20. Simonenko N O, Slobodianyk I O, Nezakonne zbagachennia: mizhnarodnyi dosvid ta analiz ukraïnskogo zakonodavstva [Illegal enrichment: international experience and analysis of Ukrainian legislation] (2020) 6 *Urydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* 204–208 [in Ukrainian].
21. Fedosova O V, Vykorystannia spetsialnykh znan u hodi rozsliduvannya koryslyvo-nasylnytskykh zlochyniv, shcho vchyniautsia nepovnoletnimy [The use of special knowledge during the investigation of selfish and violent crimes committed by minors] (2020) 2 (104) *Urydychna nauka* 472–484 [in Ukrainian].
22. Hutsaliuk M V, Antoniuk P Ye, Shchodo sutnosti elektronnoi (tsyfrovoi) informatsii iak dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Regarding the essence of electronic (digital) information as a source of evidence in criminal proceedings] (2020) 1 (33) *Kryminalistychnyi visnyk* 37–49 [in Ukrainian].
23. Antoniuk P Ye, Pyaskovskii V V, Pysmove poiasnennia spetsialista v systemi protsesualnykh dzherel dokaziv na dosudovomu rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [Written explanation of a specialist in the system of procedural sources of evidence in the pretrial investigation of criminal offenses] (2021) 66 *Kryminalistyka i sudova ekspertyza* 332–341 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

24. Antoniuk P, Pyaskovskii V, Shchodo sutnosti spetsialnykh znan [Regarding the essence of special knowledge] *Aktualni pytannia vdoshkonalennia sudovo-ekspertnoi ta pravoohoronnoi diialnosti: I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (Kropivnytskyi, 2021) 220–223 [in Ukrainian].
25. Pohoretskyi M A, Dokazuvannya u kryminalnomu protsesi: poniattia, zmist, struktura [Evidence in the criminal process: concept, content, structure] *Aktualni problemy dokazuvannya u kryminalnomu provadzhenni: materialy Vseukraïnskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii* (27 lystopada 2013 r., m. Odesa) (Odesa, Yurydychna literatura, 2013) 17–21 [in Ukrainian].

Svanadze L.P.,

Higher degree student

Educational and Scientific Institute of Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID:0000–0003–1510–864X

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/282-292>

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF ILLICIT ENRICHMENT

Annotation. *Illegal enrichment, as a manifestation of corruption, is a direct threat to Ukraine's national security. As a result of illegal enrichment, damage is done not only to the rights and freedoms of citizens and legal entities, but also to the authority of authorities and business entities on whose behalf authorized persons act. The fight against such a dangerous criminally illegal manifestation cannot remain outside the attention of scientists and is implemented through the development of a high-quality scientific toolkit for law enforcement activities in the form of methods of investigating illegal enrichment. An important element of the methodology of the investigation of illegal enrichment is the using of special knowledge, which significantly expands the capabilities of the subject of the investigation to establish factual data relevant to the proceedings.*

The purpose of the article is to offer forensic recommendations on the using of special knowledge in the investigation of illegal enrichment.

The main results of the study are the formation of forensic recommendations on the using of special knowledge for gathering evidence during the investigation of illegal enrichment, the results of which are reflected in the procedural sources of evidence.

Analysis of the nature, purpose and tasks of the procedural actions of the initial stage of the investigation of illegal enrichment – inspection, temporary access to things and documents, criminal

search – allows us to conclude that it is necessary to involve a specialist in their implementation. A specialist who is involved in the implementation of such procedural actions not only has particular tasks, but must also have certain qualifications that will act as a guarantee of the performance of these tasks. The results of the involvement of a specialist in procedural actions should be reflected in the form of a written explanation of the specialist, which takes its place in the system of procedural sources of evidence.

Conducting various types of forensic examinations during the investigation of illegal enrichment allows establishing factual data that are important for the proceedings. Examinations should be carried out taking into account the peculiarities of the organization of forensic expert activity in Ukraine and the related capabilities of the subject of the investigation to conduct certain types of forensic examinations. At the same time, it is important to form a methodical approach to conducting examinations and evaluating the expert's conclusions, the basis of which is the normative and legal regulation of forensic expert activity in Ukraine.

The proposed forensic recommendations are a guarantee of collecting proper and admissible evidence and increasing the effectiveness of the investigation of illegal enrichment.

Key words: *illegal enrichment, special knowledge, involvement of a specialist, written explanation of a specialist, computer data, examination, forensic expert activity.*